

sında "Makber" adıyla anılan mersiyesi Hâfız Burhan'ın emsalsiz icrasıyla çok tutulmuş olup günümüz icracıları tarafından da aynı üslûpta okunmaya çalışılmaktadır. Bazı filmlerin müziğini hazırlayan Hâfız Burhan ayrıca birkaç şarkı bestelemiştir. Bunlar arasında uşşak makamındaki, "Hasta kalbimde açılmış ebedî bir yarasın" mısraı ile başlayan şarkısı ile nevâ makamında ve gazel tarzındaki "yeni ninni"si (mihnet-i dünyâ) özellikle belirtilmelidir.

Columbia plak şirketi 1970'te Hâfız Burhan'ın seçme eserlerinin yer aldığı bir plak çıkarmış, 1993 yılında da toplam yirmi eserinin bulunduğu bir CD'si yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ergun, *Antoloji*, II, 656, 717; Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hâfız Sâmî Merhum*, İstanbul 1947, s. 112-113; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 384; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 125; Öztuna, *BTMA*, II, 299; Cemal Ünlü, "Sesyılmaz, Burhan", *DBİst.A*, VI, 539.

NURİ ÖZCAN

HÂFİZ-İ EBRÛ

(حافظ أبرو)

Şihâbüddin Abdullah
b. Lutfillâh b. Abdırreşîd-i
Bihdâdîni-yi Hâfî
(ö. 833/1430)

Timurlular döneminin ünlü tarihçi
ve coğrafyacılarından.

Nisbesinden Hâf'a bağlı Bihdâdîni köyünden olduğu anlaşılmaktadır. Herat'ta doğduğu ve uzun süre burada kaldığı için Herevî olarak da tanınır. Hâfız-ı Ebrû'nun iyi bir öğrenim gördüğü eserlerinden belli olmaktadır. Hayatının olgunluk döneminde muhtemelen münşî olarak Timur'un sarayına girdi. Burada sûfî Ni'metullah-ı Velî, Nizâmeddin Şâmî gibi kişilerle tanıştı. Anadolu seferi de dahil olmak üzere Timur'un bazı seferlerine katıldı. Timur'un ölümü üzerine (1405) intisap ettiği oğlu Şâhruh'tan da aynı ilgiyi gördü. Şâhruh'un Karakoyunlular'la yaptığı savaştan sonra Azerbaycan'dan dönerken Zencan civarında Serçem adı verilen yerde vefat eden (3 Şevval 833/25 Haziran 1430) Hâfız-ı Ebrû'nun cenazesi Zencan'a getirilip Şeyh Ebû'l-Ferec-i Zencânî'nin türbesine defnedildi.

Eserleri. Farsça, Türkçe ve Arapça bilen Hâfız-ı Ebrû, Moğol dönemi tarihçilerinin aksine eserlerini sade bir dille yazmaya ve olayları doğru olarak nak-

letmeye çalıştığı gibi olayların zaman ve mekân boyutu üzerinde de durmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Mecmû'ü-i Hâfız-ı Ebrû*. Müellifin 820'de (1417) Şâhruh'un emriyle hazırladığı bu külliyyat önemli tarih kitaplarından meydana gelmekte olup eserde sırasıyla Hâfız-ı Ebrû'nun yazdığı giriş, Bel'amî'nin *Terce-me-i Târîh-i Taberî'si*, Hâfız-ı Ebrû'nun *Târîh-i Taberî'ye* yazdığı zeyil, Reşîdüddin'in *Câmi'u't-tevârih*'ine giriş, *Câmi'u't-tevârih*, Hâfız-ı Ebrû'nun Kertler'in tarihi ve nesebi hakkında verdiği kısa bilgi, Hâfız-ı Ebrû'nun Tugay Timur, Emîr Velî, Serbedâriler ve Emîr Argun Şah'la ilgili dört risâlesi, *Câmi'u't-tevârih*'e Hâfız-ı Ebrû tarafından yapılan ve Azerbaycan ile Irak'ta 703-795 (1304-1393) yılları arasında meydana gelen olayları ihtiva eden zeyil (nşr. Hânâbâ Beyânî, Tahran 1350), müellifin Muzafferîler'le ilgili tarihi, Nizâmeddin Şâmî'nin *Zafernâme'si*, *Zafernâme'ye* Hâfız-ı Ebrû tarafından yapılan zeyil (nşr. Kerîmî, Tahran 1328) ve 819 (1416) yılına kadar Şâhruh dönemi tarihi yer almaktadır. Bunlardan Taberî, Reşîdüddin ve Nizâmeddin Şâmî'nin eserleri dışında kalanlar bizzat Hâfız-ı Ebrû'nun kaleminden çıkmış olmakla beraber müellif Kertler'in tarihini yazarken Seyf b. Muhammed el-Herevî'nin *Târîhnâme-i Herât*, Muzafferîler'le ilgili olan kısımları yazarken de Muînüddin-i Yezdî'nin *Mevâhib-i İlahî* adlı eserlerinden genişçe nakiller yapmıştır. Eserin birçok kütüphanede yazma nüshaları bulunmaktadır (Storey, I/1, s. 87-88). Tugay Timur, Emîr Velî, Serbedâriler ve Emîr Argun Şah ile Kertler tarihinin son dönemi F. Tauer tarafından neşredilmiştir (*Penc Risâle-i Târîhi der Bâre-i Havâdis-i Devrân-i Emîr Timûr-ı Gürgân. Cinq opuscles de Hâfız-ı Abrû concernant l'histoire de l'Iran au tempts de Tamerlan*, Prague 1959). 2. *Mecmû'u't-tevârih* (*Mecmû'u't-tevârih-i's-sultâniyye*). Hâfız-ı Ebrû'ya asıl şöhretini kazandıran bu eser dört bölüme ayrılmıştır: Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberler ve İslâm'dan önce İran'da hüküm süren hânedanlar; Hz. Peygamber'in hayatı ve Abbâsîler'in sonuna kadar olan dönemin tarihi; Saffâriler, Sâmâniler, Gazneliler, Gurlular, Selçuklular, Hârizmşahlar, Cengiz Han ve haleflerinin tarihi (ilk üç kısmın yazma nüshaları için bk. *Zübdetü't-tevârih*, mukaddime, s. 16 vd.); Şâhruh'un oğlu Mirza Baysungur'a ithaf edildiğinden dolayı *Zübdetü't-tevârih-i Bây-*

sungurî adını alan bölüm. Bu son bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd'in ölümünden (736/1355) başlayarak Timur'un ölümüne (807/1405) kadar geçen dönemin İran ve Türkistan tarihi, ikinci kısımda 830'a (1427) kadar Şâhruh döneminin tarihi yer almaktadır. Yıl esasına göre düzenlenen eserin dördüncü bölümünün ikinci kısmı müellifin yaşadığı döneme ait olayları ihtiva ettiği için ayrıca önem taşımaktadır. Şâhruh'un Karakoyunlular üzerine çıktığı ikinci sefere katılan müellifin seferden dönerken vefat etmesi sebebiyle eserin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Hâfız-ı Ebrû bu kitabını kaleme alırken Taberî'nin *Târîh*, Mes'ûdî'nin *Mürûcü'z-zeheb*, Firdevsî'nin *Şâhnâme*, Utbî'nin *Târîh-i Yemînî*, İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil*, Mirza Şerefeddin Kazvî'nin *el-Mu'cem fi âşâri müllûki'l-Acem*, Zahîrüddin-i Nisâbü'rî'nin *Selcûknâme*, Cüzcânî'nin *Tabakât-ı Nâşırı*, Atâ Melik Cüveynî'nin *Târîh-i Cihângüşâ*, Kâdî Beyzâvî'nin *Nizâmü't-tevârih*, Vassâf'ın *Târîh-i Vaşşâf*, Reşîdüddin'in *Câmi'u't-tevârih* ve Hamdulah el-Müstevfî'nin *Târîh-i Güzide* adlı eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Birçok yazma nüshası bulunan eserin (Münzevî, VI, 4190-4194) dördüncü bölümünü Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî *Zübdetü't-tevârih* adıyla iki cilt halinde yayımlamış (Tahran 1372), kitabın İsmâîlîler'le ilgili kısmını da Müderis-i Zencânî neşretmiştir (*Mecmû'u't-tevârih-i's-sultâniyye: Kısmet-i hulefâ-i Aleviyye Magrib ve Mısır ve Nizâriyân ve Refikân*, Tahran 1364). 3. *Coğrafyâ-yı Hâfız-ı Ebrû*. Müellif, Şâhruh tarafından, *Mesâlikü'l-memâlik ve şuverü'l-eşkâlîm* adlı Arapça eserin benzerini Farsça olarak yazmakla görevlendirilince, bu konuda daha önce kaleme alınan coğrafya kitaplarını gözden geçirip kendi müşahedelerine ve güvenilir kişilerin ifadelerine dayanarak bu eserini yazmaya başlamıştır (817/1414). İki ciltten oluşan kitabın I. cildinde ülkeler, denizler, ırmaqlar ve dağlardan bahsedilerek Fars ve Kirman tarihi ele alınmakta, II. ciltte Horasan ve şehirleri hakkında bilgi verildikten sonra Horasan'ın fethinden 823 (1420) yılına kadar olan tarihi anlatılmaktadır (yazma nüshaları için bk. *Zübdetü't-tevârih*, mukaddime, s. 15). Horasan'ın Herat kısmı, Gulâm Rızâ Mâyil-i Herevî tarafından *Coğrafyâ-yı Hâfız-ı Ebrû Kısmet-i Rub'î-i Horâsân Herât* adıyla neşredilmiştir (Tahran 1349 hş.).

Mecmû'a-i Hâfiz-i Ebrû'nun ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 919)

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfiz-i Ebrû, *Zübdetü't-tevârih* (nşr. Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî), Tahran 1372, nâşirin mukaddimesi; Hândîr, *Habîbî's-siyer*, IV, 8; *Keşfü'z-zunûn*, II, 951; Barthold, *Türkistan*, s. 40, 72 vd., 106, 112, 361; a.mlf., *Khafizi Abru i yego soçneniyya, al-Muzaffariyya*, Petersburg 1897, s. 1-28; a.mlf., "Hâfiz Ebrû", *IA*, V/1, s. 77; Browne, *LHP*, III, 424-426; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 86-89; II, 132; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, II, 9-10; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 486-489; a.mlf., *Gencine-i Sûhan*, V, 181-187; Karatay, *Farça Yazmalar*, s. 52-53; Nefsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 237-238; I. Krachkovsky, *Târîhü'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhâddin Osman Hâşim), Kahire 1965, II, 525-528; Rypka, *HIL*, s. 440; Münzevi, *Fihrist*, VI, 4190-4194; Hânâbâ, *Fihrist*, II, 1554-1555, 2409-2410; IV, 4532; H. M. Elliot - J. Dowson, *The History of India*, Delhi 1990, IV, 1-6; İsmail Aka, *Mirza Şahrûh ve Zamanı*, Ankara 1994, s. XVI, XVII, XVIII, XIX; Hânâbâ Beyânî, "H. A. Bihdâdini est?", *Âmuziş u Perveriş*, X, Tahran 1319 hş., s. 62-64; a.mlf., "Hâfiz-i Ebrû ve Hâkîkat u Fevâ'id-i 'İlm-i Târîh ez Nazar-ı Vey", *Berresihâ-yı Târîhi*, V/4, Tahran 1349 hş., s. 231-254; a.mlf., "Şahnâme-i Baysunğurî ve Hâfiz-i Ebrû", a.e., VI/3, Tahran 1350 hş., s. 159-178; F. Tauer, "Beitrag zur Kenntniss der Geschichte werke Hâfiz-i Abrûs", *Bibliotheca Orientalis*, XV, Leiden 1958, s. 146-148; a.mlf., "İtimurlar Devrinde Tarihçilik" (trc. A. Ateş), *TTK Bulletin*, XXIX (1965), s. 53-57; a.mlf., "Hâfiz Abrû", *ElP* (Ing.), III, 59-60; A. K. S. Lambton, "Early Timurid Theories of State: Hâfiz Abrû and Nizâm al-Din Şâmî", *BEO*, XXX (1978), s. 1-9; Ferhad Defterî, "Târîh-i İsmâ'îliyye-i Hâfiz-i Ebrû", *Neşr-i Dâniş*, VI/6, Tahran 1365 hş., s. 34-37; Dihhûda, *Lugâtnâme*, XI, 106-108.

DiA

HÂFİZ-İ HÂRİZMÎ (Hâfiz Xorazmî)

XV. yüzyılın önemli
Çağatay şairlerinden biri
(bk. ÇAĞATAY EDEBİYATI).

HÂFİZ HÜSNÜ, Enderunlu (1858-1919)

Türk müzikisi bestekârı,
mevlidhan ve hânende.

İstanbul Üsküdar'da doğdu. Asıl adı bazı eserlerde Hüseyin, bazılarında Mehmed olarak kaydedilir. Babası, Harem İskeleyi'ndeki Tâhir Efendi Camii imamı Hâfiz Mehmed Hakkı Efendi'dir. Henüz mahalle mektebinde iken sesinin güzelliğiyle dikkati çekti. Daha sonra Sultan Abdülaziz'in isteği üzerine saraya alınarak Enderun'da tahsilini sürdürdü ve hıfzını tamamladı. Yetişmesiyle padişahın da ilgilendiğini kendisi ifade etmiştir.

1875'te Hırka-i Şerif Dairesi müezzinliğine, beş yıl sonra da Enderun Mektebi Kur'an-ı Kerim muallimliğine tayin edildi. 1887'de müezzinlik görevi de üzerinde kalmak üzere Hırka-i Şerif Dairesi hademeliğine, 1900 yılında Hırka-i Şerif Dairesi ikinci imamlığına getirildi. Bu arada babasının vefatı üzerine onun camisinde bir müddet imamlık yaptı. Enderun'da başlalık ve surre emini ağalığı görevlerinde bulundu. Son zamanlarında boğazındaki bir hastalık sebebiyle sesi kısaldığından II. Abdülhamid ve Sultan Mehmed Reşad tarafından ameliyat ettirildi; fakat sesi eski parlaklığına kavuşamadı. Ferik Ahmed Muhtar Paşa'nın kurduğu Müze-i Askerî-i Osmânî bünyesinde faaliyete geçen Mehterhâne-i Hâkânî'de müzik dersleri verdi (1914). Yakalandığı dizanteriden kurtulamayan Hâfiz Hüsnü 1 Haziran 1919 tarihinde Gureba Hastanesi'nde vefat etti ve Edirnekapı Mezarlığı'na defnedildi.

Hâfiz Hüsnü Efendi parlak sesi ve bestelediği eserlerle şöhret olmuştur. Enderun'daki eğitimi sırasında Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmesinin yanı sıra Sermüezzin Rifat Bey ve Hacı Fâik Bey gibi üstatlardan faydalanarak müzik bilgisini ilerletti. Bir müddet sonra müzik meclislerinin aranan hânendeleri arasında yer almaya başladı. Bu meclislerde Ali Rifat Bey (Çağatay), Tanbûrî Cemil Bey, Neyzen Aziz Dede, Rahmi Bey, Ziyâ Paşa, Kaşıyarık Hüsâmeddin Efendi, Üdî Nevres, Halit Lemi Bey (Atlı), Lavtacı Andon,

Leon Hancıyan gibi hânende ve sâzende-lerle beraber bulundu. Kur'an ve mevlid okurken gösterdiği hassasiyet, ezan okuyuşundaki ses genişliği, dua esnasındaki uzun âmin çekişleri onun en dikkat çeki özelliklerindedir. Dolmabahçe Camii'nde okuduğu ezanın Üsküdar'dan duyulduğu söylenir. Hafif kısık ve yakıcı sesiyle okuduğu mevlidlerde özellikle makam geçkilerindeki ustalığı ve sanat-kârane taksimleriyle şöhret bulmuştur. Eserleri duyarak ve yaşayarak okurdu. Müzik icrası esnasında ortama çok önem verir, gürültü ve ilgisizliğe tahammül edemezdi. Nitekim Erenköy'deki bir fasıl esnasında, dinleyiciler arasında fazla konuşma olması üzerine sazı durdurup orada bulunanlara, dinlemek istemeyenlerin dışarı çıkmasını hiddetli bir şekilde hatırlatması, bu konudaki hassasiyetinin bir örneğidir. Edirne'nin Bulgarlar'dan kurtuluşu gününde (21 Temmuz 1913) Selimiye Camii'nde okuduğu ezan ve mevlid, uzun süre hâfızlardan silinmeyecek izler bırakmış icralardandır. I. Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa tarafından Fâtih Camii'nde düzenlenen törende okuduğu mevlid, son mevlidi olmuştur. Hâfiz Hüsnü'nün yetiştirdiği talebeler arasında Tanbûrî Fâize Ergin ile Hâfiz Sâmî en meşhurlarıdır.

Hâfiz Hüsnü Efendi, kimseden ders almaksızın kendi kendine üflemesini öğrendiği neydeki ustalığı yanında şarkı, marş ve ilâhi formlarında bestelediği yüze yakın eserle bestekârlıktaki gücünü de ortaya koymuştur. Daha çok Hacı Ârif Bey tesirinin hissedildiği şarkıları arasında, "Çok sürmedi geçti tarab-ı şevk-i bahârim" mısraıyla başlayan bestenigâr şarkısı ile, "Sabâ, taraf-ı vefâdan peyâm yok mu?" mısraıyla başlayan mâhur şarkısı sevilen eserlerdendir. Ayrıca, "Gönül mazhardır envâr-ı cemâle" mısra ile başlayan bayatı-araban ilâhisi de sıkça okunan eserler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, IV, 123-124; Ergun, *Antoloji*, II, 654, 682; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 187; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 48-51; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, II, 26, 52, 116, 122; Cüneyd Kosal, *99 Makamda İlahîler*, İstanbul 1994, s. 30-31; Murat Bardakçı, *Refik Bey. Refik Fersan ve Hatıraları*, İstanbul 1995, s. 93, 109, 118-122, 130-131; Hayri Yenigün, "Hâfiz Hüsnü Efendi (Enderunlu)", *Musikî ve Nota Mecmuası*, sy. 17, İstanbul 1971, s. 11; Orhan Nasuhioğlu, "Refik Fersan'dan Hatıralar", *MM*, sy. 417 (1987), s. 12-14; sy. 418 (1987), s. 19-20; Öztuna, *BTMA*, I, 362-363.

NURİ ÖZCAN